

dalekosežnih zaključaka otvaraju put ovako obrađene konkordancije pokazuje rad M. Moguša o autorstvu Firentinskoga hrvatskog zbornika iz XV. st. (*Je li Marulić autor Firentinskog zbornika?* Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 14. Zagreb 1976, 45—51).

Josip Tandarić

VERA JERKOVIĆ, *Paleografska i jezička ispitivanja o Čajničkom jevanđelju*. Novi Sad, Matica srpska, 1975, str. 215 + 14 slika.

Do danas je sačuvan razmjerno malen broj bosanskih srednjovjekovnih pisanih spomenika. Ipak je proučavanju pismenosti u srednjovjekovnoj Bosni posvećeno mnogo radova, i tradicija proučavanja bosanskih tekstova stara je već preko jednog stoljeća. Ta tradicija nije, na sreću, ni do danas prekinuta. Doduše, često se proučavanje bosanskih srednjovjekovnih spomenika povezivalo uz rješavanje pitanja »Crkve bosanske«, u neku ruku dakle više pod vidom povijesnih dokumenata negoli kao jezična građa. Sustavno filološko proučavanje bosanskih evanđelja, a ona predstavljaju najveći dio sačuvane crkvene srednjovjekovne bosanske pismenosti, započeto je u novije vrijeme. Tu treba svakako spomenuti izvrsnu radnju Irene Grickat o Divoševu evanđelju (Divoševo jevanđelje. Filološka analiza. Južnoslovenski filolog, knj. XXV, 1961—62, 227—295), a njoj se sada pridružila i navedena monografija Vere Jerković.

Nakon *Uvoda*, u kom su izneseni metoda obrade i zadaci koje treba riješiti (5—7), slijedi najprije *Opis knjige* (8—18) koji sadržava vanjski opis rukopisa, sadržaj (nepotpuno sačuvano četverojevanđelje) i podjelu teksta na Amonijeve glave. U *Paleografskom opisu* (19—51) autorica je dala detaljan opis morfoloških karakteristika slova pojedinih pisara, nastojeći da riješi i pitanje koliko je pisara sudjelovalo u pisanju Čajn. ev. i kojem tipu ćirilskog pisma pripadaju rukopisi pojedinog pisara. Kod svakog pisara dan je opis i inventar slova (uzimajući u obzir također ligature, nadredna i velika slova). Prema autoričinu istraživanju kodeks je pisalo pet glavnih pisara i četiri sporedna, koja su napisala samo po jedan ili više redaka. Analizirani su također marginalni zapisi ustavom i brzopisom, i kratki glagoljski zapis (l. 89b i 90a) koji je već ranije bio obrađivan. Gledano u cjelini, pismo Čajn. ev. — i prvotnog teksta i kasnijih zapisa — varira od pisara do pisara, ali nosi karakteristične osobine za rukopise nastale u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, premda ima također znatan broj oblika netipičnih za bosanske rukopise, a karakterističnih za rašku pismenost.

U poglavlju o ortografiji (52—110) dolazi do izražaja neujednačenost ortografskih postupaka među rukopisima pojedinih pisara (kao, uostalom, i u morfologiji samog pisma). To se osobito vidi u pisanju ligatura, ali i u drugim pojedinostima, pa rukopisi prvog i četvrtog pisara najviše odgovaraju normama koje inače vladaju u bosanskim kodeksima, dok se u ostalima često susreću crte tipične u raškoj pismenosti.

U fonetskim osobinama teksta Čajn. ev. (111—136) dolaze do izražaja crte u kojima se otkriva dijalektalna pripadnost prepisivača, premda autorica dopušta mogućnost da su prepisivači u unošenju pojedinih karakteristika bili pod utjecajem predloška. Što se tiče refleksa *jata* zanimljivo je da nema jekavskih zamjena, u nekoliko slučajeva da se javlja *i* na mjestu *jata* i *e* ondje gdje se ustalio u narodnim govorima. Značajno je također da ponekad mjesto knjiškoga *št* u slavenskim riječima dolazi *ć* pisan *đervom*, kao i u Hvalovu rukopisu. Suglasnik *l* prelazi u *o* samo u stranim i manje poznatim riječima. To pokazuje da je knjiška norma dobro poznata prepisivaču i on se norme pridržava, a osobine narodnoga govora samo rjeđe prodiru u tekst.

Elementi narodnoga govora prodrli su djelomično i u morfologiju Čajn. ev. (137—178), ali se usprkos tome dobro čuvaju i knjiški oblici i staroslavenski arhaizmi. U deklinaciji imenica inovacije su najlakše prodrle u neproduktivne vrste, i na njima se autorica najdulje zadržala. U deklinaciji zamjenica inovacija ima malo, dok su u deklinaciji pridjeva posebno zanimljivi slučajevi u kojima je zbog sažimanja moglo doći do izjednačavanja određenih i neodređenih oblika. Takve je slučajeve autorica usporedila sa stanjem u Mar. ev., i analiza pokazuje da odstupanja ima vrlo malo. Dobro se, kao i pridjevi, čuvaju part. prez. aktivnog. U konjugaciji su inovacije prisutne samo u oblicima prezenta, a u drugim se kategorijama čuva staroslavenska norma.

Analiza sintakse (179—201) pokazala je malo odstupanja od stanja u kanonskim evanđeljima. Relevantne je slučajeve autorica usporedila s Mar. ev., a usporedba je pokazala da je Čajn. ev. u svim kategorijama sačuvalo staroslavensko stanje. To vrijedi za upotrebu imenskih i zamjeničkih oblika, upotrebu prijedloga, kongruenciju imenica s brojevima i sl. — U Zaključku (202—208) dan je zapravo sažetak radnje i na kraju rezultati istraživanja: »Nameće se zaključak da granice između ove dve pisarske škole (bosanske i raške, op. moja) i nije bilo, da su se one na perifernoj teritoriji mešale i paralelno upotrebljavale. To su potvrde o kontinuitetu i uzajamnim vezama između naših ćirilskih pismenosti negovanih pod različitim političkim i verskim prilikama. — Druga značajna činjenica koja se da izvesti je da je broj rukopisnih knjiga u srednjovjekovnoj bosanskoj državi morao biti znatno veći od onog koji je sačuvan do naših dana. To pokazuje Čajn. jevanđelje koje je prepisano sa tri predloška i u čijem je prepisivanju učestvovao velik broj pismenih ljudi. Svi pisari Čajn. jevanđelja, čak i oni koji su napisali samo po neki red, pokazali su da su vični pisanju što za poznavanje kulturnih prilika u jugoistočnoj Bosni na kraju XIV ili početku XV veka nije beznačajno.« Možda je prvi zaključak nešto odviše generaliziran, jer se ocjena koju dobiva Čajn. ev. ne može istoznačno primijeniti i protegnuti na svu pismenost u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, dok se drugi zaključak sretno nadovezuje na rezultate istraživanja npr. Irene Grickat o Divoševu ev., dakako u nešto drugačijem smislu.

Radnja Vere Jerković pisana je vrlo temeljito, i čini se da nikakva značajna pojedinost nije izmakla njezinu istraživanju. U radu se autorica — tražeći poredbenu građu — poziva na svu poznatu literaturu o bosanskim spomenicima, u poglavlju o fonetici i morfologiji uspoređuje

građu Čajn. ev. s Mar., Mir. i Vuk. ev., a posebno je primjere iz sintakse usporedila s odgovarajućim mjestima Mar. ev. Čini se da smo s pravom mogli u ovoj radnji očekivati i autoričinu riječ o odnosu teksta Čajn. ev. prema drugim evanđeoskim tekstovima. Ona je svakako najpozvanija za takav odgovor, djelomično ga je i dala u poglavlju o sintaksi gdje je pokazala brojna slaganja Čajn. i Mar. ev. a neznatna odstupanja, no nekako se samo od sebe postavlja u prvom redu pitanje odnosa prema drugim bosanskim evanđeoskim tekstovima.

U knjizi se sustavno daju formulacije da je »bosanska skupina« srednjovjekovnih ćir. spomenika samo dio »naše nacionalne redakcije«. Danas međutim nije sporno da bosanski rukopisi sačinjavaju skupinu s redakcijskim obilježjima, blisku doduše hrvatskoj i srpskoj redakciji, ali istodobno od njih različitu i nesvedivu na neku od njih (usp. H. Kuna, Bosanski rukopisni kodeksi u svjetlu južnoslavenskih redakcija staroslavenskog. Radovi III, Zenica, Muzej grada Zenice, 1973, str. 89—102). Stoga treba govoriti o bosanskoj redakciji, jer pojam »naša nacionalna redakcija« nikako nije egzaktno upotrijebljen kako bi to odgovaralo ovoj inače vrlo egzaktnoj radnji. To je svakako nedostatak za ovu odličnu radnju koja je zbog jasne koncepcije problematike, sigurna poznavanja građe o kojoj govori i savjesne obrade odabrana predmeta ne samo studija o jednom kodeksu, već je to u velikoj mjeri vrlo solidan priručnik za mnoga pitanja vezana uz paleografiju i jezik bosanskih srednjovjekovnih spomenika.

Josip Tandarić

GERHARD BIRKFELLNER, *Glagolitische und kyrillische Handschriften in Österreich*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1975, str. 540 + 16.

Veliko blago glagoljskih i ćirilskih rukopisa koje se čuva po trezorima austrijskih biblioteka i po kojima je Austrija jedna od najbogatijih među neslavenskim zemljama bilo je donedavno slabo ili nikako poznato znanstvenoj javnosti. Naime, ne samo da osim ćirilskih rukopisa Nacionalne biblioteke u Beču, koju je svojim opisima djelomično obuhvatio Jacimirski (*Opisanie južnoslavjanskih i ruskih rukopisej zagraničnyh bibliotek*, Petrograd 1921), nije bila dostatno i na jednom mjestu opisana bogata glagoljska zbirka rukopisa iste biblioteke, kao ni rukopisi ostalih biblioteka, nego nije dosad postojao čak ni njihov popis. Bilo je stoga opravdano, dapače i nužno da se prema zahtjevima moderne kodikologije izrade opisi svih glagoljskih i ćirilskih rukopisa koji se nalaze na području Austrije. Taj vrlo zamašan i odgovoran posao značaki je i stručno obavio mladi bečki slavist Gerhard Birkfellner o čemu najbolje svjedoči djelo koje ovdje prikazujemo.

Zbog usporedbe s opisima Jacimirskoga i pravilne ocjene Birkfellnerove knjige treba odmah napomenuti da je Birkfellner u svojim opisima obradio rukopisno blago 11 austrijskih biblioteka s 19 glagoljskih i 214 ćirilskih rukopisa, što ukupno iznosi 233 jedinice, tj. 79 pozicija više

SLOVO

27

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA U ZAGREBU

ZAGREB 1977

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA
»SVETOZAR RITIG«

Izlazi 1 put godišnje

UREDNIŠTVO: 41103 ZAGREB, DEMETROVA 11

BR. 27

Urednički odbor:

ANICA NAZOR,
MARIJA PANTELIĆ, JOSIP TANDARIĆ

Glavni i odgovorni urednik:

ANICA NAZOR

Korektori:

ALOJZ JEMBRIH, JASNA VINCE

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1978.